

Het zout der aarde

Józef Wittlin

Het zout der aarde

Uit het Pools vertaald
door Dirk Zijlstra

WERELDBIBLIOTHEEK · AMSTERDAM

De uitgever ontving voor deze uitgave in het kader van schwob.nl
een subsidie van het Nederlands Letterenfonds

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

Deze uitgave kwam mede tot stand door een bijdrage
van het ©POLAND Translation Program

Eerste druk oktober 2020
Tweede druk december 2020
Derde druk februari 2021
Vierde druk maart 2021

Oorspronkelijke titel *Sól ziemi*

© S. Fischer Verlag GmbH, Frankfurt am Main

© 2020 Nederlandse vertaling Dirk Zijlstra /

Uitgeverij Wereldbibliotheek

Voor deze nieuwe vertaling is dankbaar gebruikgemaakt van de
vertaling van dr. A.E. Boutelje uit 1937.

Alle rechten voorbehouden

Omslagontwerp Nico Richter

Omslagbeeld © Forum / Bridgeman Images

NUR 302

ISBN 978 90 284 5087 5

www.wereldbibliotheek.nl

Gij zijt het zout der aarde. Maar als het zout smakeloos
wordt, waarmee zal men het zouten?
Het is nergens meer goed voor, dan om weggegooid
te worden, en door de mensen te worden vertrapt.

Matteüs 5:13
Canisiusvertaling 1939

Proloog

I

De zwarte tweekoppige vogel, de adelaar met zijn drie kronen, klemt de gouden appel en het ontblote zwaard krampachtig in zijn klauwen. Waarom is hij plotseling boven onze hoofden verschenen? Waarom heeft hij de hemel met zijn zwarte verenmassa verduisterd? Klapwiekend, met gerinkel van zijn gouden kettingen, behangen met zijn wapenschilden, is hij weggevlucht van het zwart-gele schild boven de tabakswinkel waar mijn broer zijn sigaretten kocht. Als een opgejaagde haan heeft hij zich plotseling losgerukt van het geëmailleerde bord boven de poort van het postkantoor, net toen ik een telegram wilde versturen aan mijn moeder in het dorp om haar te melden dat mijn zoon geboren was. Het warme en gerieflijke nest dat jarenlang de poort van de school, de rechtszaal en de bajes tooide, heeft hij verlaten. Hij is weggevlogen van de ronde, rode lakzegels op de doopcelen, de huwelijks- en overlijdensakten. Hij is ineens verdwenen van mijn gescheurde nationaliteitsbewijs, weggestoven van het vonnis dat mij tot tien kronen boete veroordeelde wegens het onbevoegd betreden van het spoor. Gedeserteerd van de messingen knopen van de postbode, van de pet van de belastingambtenaar, van de helm van de gendarme. Hij zweeft nu als een reusachtige zwart-gele aeroplaan met het zwaard in zijn knuist boven onze hoofden.

Mijn broer is een lezer van sensatieblaadjes. Mijn broer is een bode in een handelonderneming. Mijn broer, mijn broeders zien hoe de adelaar in de lucht zweeft en zijn kippenpoot met het heraldische zwaard dreigend uitstrekt. Als een goddelijke bliksemflits komt het scherpe zwaard in zijn scherpe klauwen naderbij, totdat het plotseling uit de hoogte neerstort en het lemmet het verre hart van mijn moeder, onze moeder, de oude boerin, doorklieft terwijl ze gebogen over de aarde met haar houweel de laatste oogst van dit jaar eruit trekt: aardappels.

Mijn broer is een eenvoudige man. Mijn broeders zijn eenvoudige lieden: kappers, schoenmakers, spoorwegmannen, trambestuurders, gieters in reusachtige ijzergieterijen, kantoorbedienden, kelners, boeren. Boeren.

Mijn zuster is een eenvoudige vrouw. Dat zijn ze allemaal: eenvoudig en praatgraag. Marktvrouwen, strijksters, coupleuses, naaisters, meisjes-voor-alles, zoogsters van kinderen die beter zijn dan de mijne.

Ze zagen, hoorden, lazen het in hun blaadjes, bekeken het op kleurige ansichtkaarten. Misschien zag, hoorde en las ik het zelf ook.

II

Iedereen was van zijn plaats opgestaan. De oude rococofauteuils haalden opgelucht adem, plotseling bevrijd van het verpletterende gewicht van de eerbiedwaardige lijven. Beneden, voor de poort, dreunden de beslagen laarzen van de paleiswacht tegen elkaar. De soldaten van het 99e Moravische regiment infanteristen hadden het oeroude privilege deze heilige plaats te bewaken.

‘Gewehr heraaaaaus!’ loeide de wachtpost als de sirene van een locomotief die de slachtoffers van een ramp de laatste eer bewijst. De wacht presenteerde het geweer.

Een kale, lange fat met een koele glimlach onder een zwart snorretje schraapte zijn keel. Vandaag mocht hij een hoofdrol spelen. Als kind al hield hij erg van geschiedenis. Heel erg. Hij wierp nog eens een uitdagende blik op de ministers die verstard zaten te wachten. Hun galagezichten, gewoonlijk nogal zuur en somber, getuigden van ernstige aderverkalking. Versleten zuigers pompten het blauwe bloed nog maar met moeite naar het hart van deze mannen. Het was algemeen bekend voor wie dat hart klopte. De geschiedenis zelf getuigt ervan voor wie zij zwoeren ‘de laatste druppel’ van hun bloed te zullen geven. Vooral toen niemand het verlangde. Intussen worstelde dit bloed met zijn eigen degeneratie.

De blik van de hoffelijke fat bleef toen rusten op de zilveren pruik van Maria Theresia, die vanaf een reusachtig portret met grote, schaamteloos mannelijke ogen de rond de tafel verzamelde kaalkoppen en baarden opnam. Op de pruik, boven de vergulde kroonrand, vlamden met rood, groen, violet vuur grote edelstenen in de kroon van de heilige Stefan, en erbovenop helde het kruis. De kroon gloeide in het licht van de ondergaande zon, plengde kleurige tranen, maar nog sterker fonkelden de ogen van de heerseres. Zij had nooit aderverkalking gehad.

Een rijtuig reed ratelend voor de poort. Droog geluid van geweerkolven die aan de voet werden gezet. Droog gehoest daarbeneden.

De voorname dubbele deur knalde open. Twee slanke garde-officieren stelden zich aan weerszijden van de deuropening onbeweeglijk op, als de twee standbeelden in de vestibule van

het hoftheater. Een geheimzinnige plechtigheid, alsof in een lege, koude marmeren nis twee levende gestalten plotseling werden ingemetseld in een doodse stilte. In die stilte stierf het gedempte, glasachtige gerinkel van hun sporen weg.

De heren zetten snel hun galagezicht op. De kleine, gedrongen chef van de generale staf fronste zijn borstelige wenkbrauwen. Zijn hoofd met grijzend stekeltjeshaar helde lichtjes over naar de kant van zijn linkerborst, waarop weldra de hoogste kruizen en sterren zouden ontluiken. De kale fat, de minister van Buitenlandse Zaken, ging ongeduldig van het ene op het andere been staan. Hij had likdoorns van de nauwe lakschoenen die hij ambtshalve vaak moest dragen. Je moest indruk weten te maken op die ambassadeurs! Als enige in het gezelschap parfumeerde hij zich. Overigens zeer discreet. Het parfum werd gewoonlijk rechtstreeks uit Parijs gehaald. Hij had geen vertrouwen in nationaal fabricaat.

Plotseling brachten twee grijsaards in generaalsuniform, met een eigele sjerp over de borst, een derde grijsaard in een lichtblauw jasje naar binnen. Hij was krom en steunde op een wandelstok met een zilveren handgreep. Alle drie hadden ze grijze bakkebaarden en ze leken op elkaar als drie postzegels. Het leven dat ze al vele jaren hadden gedeeld, de gedeelde verveling en de gedeelde genoegens, hadden hun hetzelfde uiterlijk verschaft. En zonder het Gulden Vlies bij de derde knoop op de borst van zijn gebogen gestalte zou een onbekende in dat huis niet herkennen wie van de drie grijsaards bij de genade Gods de keizer van Oostenrijk was, de apostolische koning van Hongarije, koning van Bohemen, Dalmatië, Kroatië en Slavonië, koning van Galicië en Lodomerië, koning van Illyrië, aartshertog van Opper- en Neder-Oostenrijk, groothertog van Zevenburgen, hertog van Lotharingen, Karintië, Kraïna, de Boekovina, Opper-

en Neder-Silezië, vorstelijk graaf van Habsburg en Tirol, markgraaf van Moravië, koning van Jeruzalem, enz. enz., en wie zijn adjudanten waren: graaf Paar en baron Bolfras.

De ministers en generaals neigden het hoofd. Slechts een-tje, de derde bebakkebaarde dubbelganger van de majesteit, bleef rechtop staan. Daar had hij recht op. Op zijn borst, die toch duidelijk jonger was dan die van de keizer, droeg ook hij het Gulden Vlies. Hij was namelijk de kleinzoon van de overwinnaar van de Slag bij Aspern, van aartshertog Karel.

De zetel waar de keizer op ging zitten was bekleed met rood pluche en stond onder het portret van Maria Theresia. Even later leek het alsof de ogen van de keizerin over het hoofd van Franz Joseph heen de borstelige wenkbrauwen van de kleine baron Conrad zochten om hem eraan te herinneren dat de hoogste onderscheiding voor een officier van het keizerlijke en koninklijke leger háár orde, de orde van Maria Theresia, was, is en altijd zal blijven. Conrad wist waarvoor je die ontving. *Der Prinz von Homburg*¹ van Heinrich von Kleist kende hij bijna uit zijn hoofd.

Op dat moment begon de schemering de contouren van de oude portretten met dons te bedekken en te vergroten. De portretten groeiden, groeiden, groeiden tot ze samenvloeiden tot een grijze massa met de wandbekleding en de lambrisering van de schitterende zaal. Prins Eugenius van Savoye zakte met de laatste glans van zijn zwarte, gladde, spiege-

1 *Prinz Friedrich von Homburg* is een toneelstuk van Heinrich von Kleist over prins Friedrich von Homburg, die in 1675 tijdens de Slag bij Fehrbellin de orders van de keurvorst Friedrich Wilhelm niet gehoorzaamt omdat hij in gedachten bij zijn geliefde, zijn nicht prinses Natalie, is. Hij zet de aanval te vroeg in en krijgt wegens plichtsverzuim de doodstraf.

lende kuras weg in het duister, waaruit nog even de gouden maarschalksstaf en de zegelring aan zijn vinger opflitsten. De crinoline van Maria Theresia zwol als een reusachtig, bolvormig, met water gevuld kussen. Je zou zeggen: nog even en de oude moeder van de Habsburgers stapt zo uit de vergulde lijst, duwt met haar stevige ellebogen de scleroselijders aan de kant en gaat ongedwongen bij de verlepte spruit van haar weelderige bloed zitten. Ze slaat de man een naakte, mollige arm om zijn middel, blaast de dorre bloedeloze grijsaard wat fut in en barst uit in een zinnelijke schaterlach.

Maar de lichtjes in de kroon van de heilige Stefan waren al gedoofd, de vonken in haar ogen waren al gedoofd.

Een lakei kwam binnen. Hij deed het elektrische licht in de kristallen kroonluchters aan. Maar niet alle gloeilampen, want Zijne Keizerlijke Hoogheid verdroeg geen fel licht. Met bevende hand zette hij zijn bril op. Even later zette hij hem weer af en maakte hem langdurig schoon met een zakdoek. Toen raakte het geduld van de kale graaf Berchtold, de minister van Buitenlandse Zaken, op. Hij haalde een vel papier uit een aktetas en keek streng zij het dienstbaar naar de monarch. Zijn Parijse parfum prikkelde de neusgaten van zijn naaste buurman, Excellentie Krobotin, de minister van Oorlog, aangenaam. Dat aroma riep bij het invallen van de schemer herinneringen op aan vroeger tijden. Hongaarse vrouwen kussen zo wunderschön!

De keizer was klaar met het schoonmaken van zijn bril. De uitgestreken gezichten van de hoogwaardigheidsbekleders van het land klaarden op. Geen spoor van aderverkalking meer.

De keizer nam het woord. Met matte stem bedankte hij ergens voor. Wat de beminde graaf Berchtold hem gisteren vertelde, had hem somber gestemd. Als hij zich niet vergiste,

als zijn geheugen hem niet in de steek liet, was het... Belgrado? Met blijdschap nam hij kennis van de enorme verbittering van zijn geliefde volkeren die eisten... eisten...

De keizer kon zich niet herinneren wat zijn geliefde volkeren eisten.

Dus begonnen ze het hem uit te leggen. Iets wat de keizer duidelijk, ondanks alles, voor geen prijs wilde begrijpen. Aanvankelijk legden ze het hem geduldig uit zoals een moeder haar kind iets uitlegt, totdat ze hun zelfbeheersing verloren en begonnen te gebaren. Toen hij het eindelijk begreep, gingen ze met hem onderhandelen. De keizer verzette zich lang, bood weerstand, aarzelde, kuchte, herinnerde hen aan de vermoorde keizerin Elisabeth. Opeens kwam hij zelfs overeind, kwam hij op eigen kracht overeind en sloeg zo hard met de stok met de zilveren handgreep op de tafel dat de levende gestalten van de gardisten beefden en de ogen van Maria Theresia vonkten.

Aartshertog Frederik, de kleinzoon van die bij Aspern, sprong overeind. Hij liep naar de majesteit, boog zich naar diens roze oor waarin bosjes grijze watten welig tierden, en legde in dat oor enkele zeer zwaarwichtige woorden. Hierbij ontmoetten beide Gulden Vliezen op de borst van de Habsburgers elkaar en enkele ogenblikken schommelden ze goeddelijk heen en weer. Toen zwichtte de keizer. Hij onderwierp zich aan de wil van zijn geliefde volkeren.

Hij had slechts één wens: dat ze traditiegetrouw eikenbladeren in hun sjako's staken. En dat ze zongen. Op dat moment onderbrak aartshertog Frederik de monarch opnieuw en wees hem er luid op dat het leger in de twintigste eeuw op het slagveld geen sjako's meer droeg, alleen gewone, lichte kepi's. De keizer verontschuldigde zich: hij was al lange tijd niet meer aanwezig geweest bij de manoeuvres. Hem

stonden de koppen van oude houwdegens voor ogen van de slagen bij Novara, Mortara en Solferino, pandoeren², Radetzky... Beschaamd wendde hij zich tot de minister van Oorlog, als een leerling tot zijn leraar: 'Zou Uwe Excellentie mij er nog eens aan kunnen herinneren hoeveel legers ik heb?'

'Achtendertig divisies op vredesvoet, landweermannen en honvedds niet meegerekend.'

'Dank u! Achtendertig divisies heb ik!'

Achtendertig divisies! Franz Joseph genoot in zijn verbeelding van iedere divisie en van de talrijkheid en de veelkleurigheid van deze aantallen, die hem op leven en dood trouw hadden gezworen. Hij haalde zich de laatste parade voor de geest, die hem nog helder voor ogen stond, het laatste schijngevecht waarbij je de vijand nog herkende aan het rode lint aan de pet. Toen had hij zelf, te paard, een van de strijdende legers aangevoerd en zijn tegenstander was niemand anders dan de vier weken geleden vermoorde Franz Ferdinand, zijn troonopvolger. Nu liet zijn geheugen hem niet in de steek, zoiets vergat je niet! Bij die herinnering vlamde de oude hartstocht in de grijsaard op. Even voelde hij opnieuw de vroegere afkeer van de fictieve tegenstander bij die manoeuvres, wiens werkelijke dood hij en het gehele keizerlijke en koninklijke leger nu moesten wreken. Het bloed steeg de oude man naar het hoofd bij de gedachte dat deze koppige rivaal, die zoveel jaren tevergeefs op zijn natuurlijke dood had gewacht, hem zelfs na zijn dood niet met rust liet. Iets in de oude man triomfeerde: 'Ik heb hem overleefd!' Maar ook die stille triomf werd overschaduwed door het verdriet

2 Strijders, oorspronkelijk in dienst van Kroatische en Hongaarse magnaten, later in dienst van het Habsburgse Rijk.

om zijn onvergetelijke enige zoon Rudolf, die hem ook niet gegeven was: *Mir bleibt nichts erspart!*

Er viel een onaangename stilte in de zaal. De zoetige geur van Berchtolds parfum hing als wierook boven de lijken van vermoorden. Adieu, Parijse parfums! De weg was versperd: de Drievoudige Alliantie,³ de Triple Entente!⁴ Graaf Berchtold besepte dat heel goed. Hij wist waar de nieuwe koers van de geschiedenis naar rook. Die rook naar beperking tot nationaal fabricaat. Maar in die akelige stilte rook zelfs de joviale Krobotin zijn parfum niet. Kruit had hij ook nog nooit geroken, maar toch was hij minister van Oorlog.

De keizer dacht na. Het waterblauw van zijn pupillen versomberde achter zijn brillenglazen. De gladgeschoren kin verdween achter de gouden kraag waarboven alleen de waten van zijn bakkebaarden uitstaken. Het glimmende kruis op de kroon van de heilige Stefan helde nog meer over en dreigde neer te storten op het hoofd van de grijsaard. Hij zweeg nog altijd, verzonken in de zwaarmoedige catacomben van zijn herinneringen aan de lijken.

De sfeer boven de ronde tafel werd steeds bedrukker. De oude fauteuils kraakten. De verkalking in de aderen van de paladijnen nam weer toe. Totdat het ongeduld van de kroonraad de grens van de etiquette overschreed. De generaals begonnen te fluisteren: 'De hoogste tijd! Hij moet tekenen!'

Krobotin kon het niet langer uithouden zonder een sigaret. Toen stootte graaf Berchtold graaf Paar aan. Deze legde een groot vel papier voor de keizer neer. De tweede van de dubbelgangers hield een penhouder vast met een nieuwe, ongebruikte pen, zoals het hofceremonieel voorschreef. Ie-

3 Oostenrijk, Duitsland en Italië.

4 Groot-Brittannië, Frankrijk en Rusland.

ders ogen richtten zich op de dorre, broze hand van de keizer. Eindelijk was hij weer bijgekomen en had hij zijn bril goed gezet. Iedereen herademde.

Gedurende enkele minuten liet de monarch zijn koele blik langs de zwarte, starre rijen letters dwalen. Hij onderwierp ieder woord, iedere komma aan een strenge inspectie. Maar na het lezen van de eerste zinnen werden zijn oogleden rood, in zijn ogen begon iets te branden. De bril besloeg. De laatste tijd vermoeide het lezen de oude man zeer, vooral bij kunstlicht. Dus wendde hij zijn blik af van het vel papier en toen hij het ongeduld van de kroonraad zag, bracht hij de pen naar de geopende zwarte bek van de inktpot. De hand keerde terug met de pen die was ondergedompeld in de giftige vloeistof en bevend daalde hij neer op het papier, als een vliegtuig dat een noodlanding maakt. Al gauw kwam de linkerhand de rechter te hulp om het papier vast te houden.

De keizer zette de handtekening waarop de ministers zo lang hadden gewacht. Na het schrijven van het woord 'Franz' was de pen al uitgeput, de inkt was op. Voor de tweede keer reikte de keizer naar de inktpot en met bevende pen schramde hij lichtjes de duim van zijn linkerhand. Uit de duim vloeiende een kleine druppel bloed. Het was rood. Niemand merkte iets van het schrammetje, de keizer veegde zijn duim snel af en met een krachtige strek schreef hij er 'Joseph' achter. De inkt was blauw.

Graaf Berchtold nam het document aan. De volgende dag was het in alle talen van de monarchie vertaald. Het hing gedrukt op alle hoeken van steden, stadjes en dorpen en begon met de woorden: 'Aan mijn volkeren'. Voor de anal-fabeten werd de bekendmaking voorgelezen door de gemeentelijke omroepers.

De keizer kwam overeind met behulp van zijn adjudanten.

Als hij in functie was gaf hij nooit iemand een hand. Ditmaal drukte hij echter de hand van de minister-president. Op de drempel draaide hij zich om en zei tegen niemand in het bijzonder: ‘Als ik me niet vergis... zal er bloed vloeien.’

Toen vertrok hij. Aartshertog Frederik bood de minister van Financiën Biliński een havanna aan. Beneden dreunden de beslagen laarzen van het 99e regiment tegen elkaar. Het droge geluid van geweerkolven die aan de voet werden gezet. In de naburige kazernes werd de taptoe geblazen. Het was negen uur.

In de hele monarchie gingen de soldaten om negen uur slapen.

III

De conciërges sloten zoals gewoonlijk de poorten om negen uur en openden ze alleen voor verlate bewoners tegen betaling van sperrgeld: twintig heller. Mechanisch staken ze de oude, versleten, in nikkelen munten geslagen adelaars in hun zak. Niemand had echter zin om naar huis te gaan. Zelfs de degelijkste bedden van Wenen waren nog lang na middernacht leeg. Alleen de kinderen sliepen. Alleen de fabrieksarbeiders snurkten, afgepeigerd, onverschillig voor alles en op alles voorbereid. Nu al, omdat de nachtploeg hen om acht uur had afgelost. De straatverkopers sliepen omdat ze iedere dag bij het ochtendgrauwen naar de markt gingen, de postbodes sliepen na hun dagelijkse tocht, trap op, trap af, trap op, trap af. De arrestanten in hun gevangencellen sliepen of deden alsof. In de ziekenhuizen, in de klinieken, in de voorname sanatoria sluimerden de verdoofde lichamen, lijdend aan civiele kwalen. Aan die lichamen waren slaapmid-

delen toegediend. Op de begraafplaatsen sliepen de doden. Ergens ver weg sliep de keizer.

De stad bruiste van het leven. Loom gaf zij haar enorme lijf over aan nachtelijke pleziertjes. Bij goedkope kramen dronk ze tevreden limonade en at ze worstjes, of ze verspilde haar spaarcenten in dure tenten aan geraffineerd genot.

In bakkerijen en drukkerijen ging het werk zijn gewone gang. Broden en kranten worden 's nachts gemaakt. De bakkers, met ontbloot bovenlijf, duwden met lange poken hompen deeg in de ovens. Al gauw trokken ze er dampende broden uit, voorzien van een bruine glazuurlaag.

Gebogen over hun letterkasten stonden de zettters onverschillig het dagelijks brood voor de geest van Jan met de pet te bakken. Dampende, stinkende woorden. Zij huiverden als eersten die nacht. Uit de onuitputtelijke voorraden loden microbenletters waarin de wereldgeschiedenis als in atomen uiteengevallen is, haalden ze zes letters. Elk van de zes letters betekent op zich niets, maar samen vormen ze de scheikundige formule van de rampspoed. Tijdens het zetten trilde de hand van een van de zettters. Daarna was zijn verstand één ogenblik verbijsterd. Toen hij even later weer bij zijn verwarde bewustzijn kwam, wreef hij in zijn ogen en zag hij dat hij een woord zonder betekenis had gezet: oortog. Met tegenzin haalde hij de letter 't' eruit en duwde hem weer in de lade waarin honderden broederletters 't' lagen. Met een schuldgevoel en met verdwaasde vingers pakte hij de juiste letter en vertolkte een waarheid waarin hij zelf niet geloofde. Toen waste hij zijn handen.

Het handzetsel stond scheef en ging zo ter perse. Het verschrikkelijke woord kwam uit de pers en ging de wereld in, met een zwarte rouwsleep van inktresten achter de letters.

Plotseling stopten de knechten die het deeg op lange tafels

kneeden met werken. Ze legden hun werk stil. Met messen schraapten ze de kleffe deegresten van hun vingers en liepen de straat op.

Plotseling bleven de trams stilstaan op de drukste punten van de stad. Vonken van groen vuur sisten van de bovenleidingen alsof er even kortsluiting was. De stroom liep door de zenuwen van de passagiers, de conducteurs en de trambestuurders. Ze hielden het niet uit tot de volgende halte. Ze stapten midden op de weg uit en stortten zich op de kranten. Voor het eerst zagen ze dat de letters zwart waren.

Plotseling stapte de heer M. Rosenzweig uit Drohobycz, de grootaandeelhouder van de Anglo-Rosenzweig Oil Company die op doorreis naar Venetië in een luxehotel net aan de eerste nacht van zijn huwelijksreis was begonnen, uit zijn bed, trok iets van kleren aan en rende zonder boord zo snel als hij kon naar de hal voor de extra editie van het *Neues Wiener Journal*.

Zelfs liefdespaartjes, tegen elkaar aan gedrukt op de bankjes van de stedelijke parken of in elkaar opgegaan in het struikgewas van het Prater, rukten zich plotseling van elkaar los. De liefde, geschrokken door de kille bries van de dood, verliet haar geparfumeerde en stinkende schuilplaatsen en ging de drukke boulevards op. Grootvader Donau ruiste als gewoonlijk achter het Prater en stroomde naar de zee, de Zwarte, om daar zijn eeuwenoude rust te bewaren. De laatste golf van de Donau voerde voor eeuwig de melodie van deze stad met zich mee, een melodie die niet terugkeert, zoals bloed dat uit mensen is weggevloeid nooit terugkeert naar het hart.

Het nieuwtje ging van mond tot mond. Een miljoen monden beten, knaagden, maalden, kauwden erop totdat ze het plotseling als een bittere amandel op straat spuugden. De

oorlog vulde alle cafés, bars, restaurants. De orkesten speelden overal de keizershymne van de oude Haydn. Kronen, tweekronenstukken, vijf-kronenstukken: de adelaars aan de keerzijde van de kop van de keizer klonken anders dan gewoonlijk, metaalachtiger, op de dooraderde, marmeren tafelbladen wanneer de gealarmeerde officieren brulden: 'Betalen!'

De oorlog beheerste alle lokalen. Hij sprong over de schuttingen van de villa's die ingeslapen in de maneschijn op de wijnhellingen van Gersthof lagen, wurmde zich door de kieren van oude muren en ging als een maartse kater tekeer op het groene koperen dak van de Opera. Hij verschool zich in de garderobe van de cabarets en sprong de vrolijke, nietsvermoedende gasten die met hun nummertjes hun jassen kwamen halen naar de keel... Als een plotselinge epidemie begon hij de ingedommelde verbeelding van de stadsbewoner aan te tasten. Zijn mysterieuze visioen benevelde het bewustzijn van bedaarde bierdrinkers. Met een weldadige en dodelijke huivering drong hij door tot de met apoplexie bedreigde harten. Vage en bontgekleurde afbeeldingen uit oude, vergeten schoolboeken doemden op; losse beelden van vroegere veldslagen, alleen bekend van de verbleekte oleografieën die in kapperszaken hingen en onder de vliegstrontjes zaten, begonnen door te dringen tot het hart en de ziel van de burgerman en verstoorden zijn jarenlange rust stormenderhand. Voor zijn ogen ging plotseling het ideaal van kindermeiden in de houding staan: een grimmige, laarzen poetsende huzaar met een zwarte, omhooggedraaide snor, bekend van de doosjes schoensmeer. In ieders brein knapte er iets.

Uit de ramen van de kazerne lekte lamplicht. Al jarenlang is dat iets ongeziens: na middernacht nog licht in de kazerne!